

REFLEXIONS ENTORN A LA BATALLA DE MURET: ELS HEM SEGUIT EL JOC?

Roger Mira

ABSTRACT

It was in the XIII century when the existence of a possible Catalan-Aragonese-Occitan state failed to crystallized due to social and political circumstances. Nevertheless, the linguistic and cultural links in between these self-contained regions have never disapared. This fact give us some hope and expectations for the new-coming European future. Just the idea of assembling these territories has always been, since the Midle Age, an uncomfortable matter against the interests of sovereigns of Paris and Castille: a real disturbing project. Both kingdoms always intended to thwart our cultural and politic brotherhood. What will the future furnished us with?

Fa gairebé 12 segles, Barcelona era alliberada a l'any 801 del poder musulmà. Era el resultat d'una expedició que havien dut a terme els francs amb la fi d'ampliar les fronteres de l'Imperi Carolingi fins a l'Ebre i el Cinca. Més tard els comtats catalans, ja independitzats dels francs continuaren la reconquesta lentament cap al sud, però mantenint una política d'intervenció i aliances amb les terres cispirinenques, refermant els lligams que havien existit des de temps immemorials entre els dos costats del Pirineu. El matrimoni en 1137 de Ramon Berenguer IV, Comte de Barcelona, amb Peronella, filla del rei d'Aragó Ramir II El Monjo, era el tercer punt que tancava el triangle que en un futur no molt llunyà haguera desembocat en un estat que abraçàs ambdós costats del Pirineu.

Malauradament, durant els dies 11 al 13 de setembre de 1213 es va produir en terres occitanes la batalla de Muret, on l'exèrcit catalano-aragonés-occità comandat pel rei Pere I fou vençut per les hosts dels croats francesos de Simó de Montfort. Açò va suposar la desintegració de la unió entre les terres al sud del Pirineu (Aragó i Catalunya) amb Occitània. Malgrat tot, la vella fraternitat va perdurar, i sempre hi ha hagut una tendència natural de mantindre els vells lligams històrics i culturals entre els dos costats del Pirineu.

Per als occitans, la croada va suposar la desfeta de llur original i avançada civilització, substituïda per la barbàrie medieval. És per això que el trobador Pèire Cardenal acusava els francesos de manca de caritat, cobejança, corrupció sexual i traïdoria, característiques compartides segons ell amb els inquisidors que ells portaren a les terres d'Oc. Davant de l'atmosfera inquisitorial de sospita i autocensura que s'imposà a les terres occitanes, els occitans dipositaren totes les seues esperances en els seus germans dellà els Pirineus, per tal de ser alliberats de l'invasor francès. Malgrat tot això, - i encara que era fill del rei Pere I, mort a Muret-, Jaume I en lloc de lluitar pels seus drets sobre les terres occitanes, hi renuncià pel tractat de Corbeil (1258) i mai volgué actuar contra els francesos. Educat ell per homes d'Església, la seua visió dels fets ocorreguts coincidí amb la del papat, que va recolzar directament la croada. És per això que els occitans feien un joc de paraules entre Jacme (Jaume en occità i català clàssic), i Jac-me (m'ajac, m'assec), referint-se al fet que no es decidia a alçar-se i actuar.

El regnat de Pere el gran, fill de Jaume I, va fer reviure les esperances dels occitans. Ell sempre es va mostrar partidari de la intervenció de la corona d'Aragó a les terres occitanes, inclús abans de ser rei, però en tot moment el seu pare va fer tot el pos-

sible per tal d'evitar-ho. Mentrestant la cultura occitana estava sofrint una fatal degradació sota el poder francès. És curiós que un dels pocs esdeveniments culturals de qualitat en llengua autòctona en aquell moment de decadència, foren els sermons de St. Vicent Ferrer, que parlava en valencià, o tal i com devien vore-ho les gentes dellà els Pirineus, miracle dels miracles, en occità de València.

Però no ens enganyem; Murèth va suposar un trencament polític: els contactes entre una banda i l'altra dels Pirineus sovintejarien en tot moment. Quan les pestes i les guerres de la fi de l'Edat Mitjana devastaren Catalunya, milers d' occitans vinguts de Gascunya anaren a poblar els masos, fent que un quart o més dels homes del camp foren occitans. D'altra banda, es produiria un influx ininterromput de càtars i sobretot mercaders que poblaren i enriquiren les terres de la Corona d'Aragó, i en major grau les de nova conquesta (Regnes de València i Mallorca).

Murèth també va suposar un desplaçament del centre de producció literària perquè els grans senyors occitans estaven arruïnats o havien eixit molt mal parats de la croada; en conseqüència no estaven ells per a escoltar els poetes. Això va fer que els trobadors emigraren dellà els Alps i els Pirineus cercant millor fortuna. L'estabilitat política de la Corona d'Aragó va fer que es trobaren en un entorn positiu per a continuar la seua tasca.

El llenguatge utilitzat pels trobadors era una koiné unificada que abastava diferents varietats occitanes, però deixava de costat el gascó i el català. És per això que després de la croada, la poesia trobadoresca que es feia al sud del Pirineu estava escrita en una koiné cada vegada més catalanitzada, en no existir una referència literària de qualitat al nord dels Pirineus. Una altra conseqüència serà que poc a poc els escriptors començaran a escriure en varietats pròpiament meridionals, creant -en les terres

de la Corona d'Aragó- un període molt favorable per a la llengua, que abasta aproximadament de 1300 a 1500. Paradoxalment, el màxim esplendor es produirà a la fi de l'edat mitjana, època de profunda crisi per a la Corona d'Aragó: guerra civil, davallada demogràfica, ruïna econòmica, etc, als que cal sumar també el canvi de dinastia que es produeix en morir sense descendència Martí l'Humà en 1410. En quedar extingida la Casa Reial, el problema successori es dirimeix amb el compromís de Casp, on dels dos aspirants que més possibilitat tenien (Jaume, comte d'Urgell, que era el que comptava amb el suport popular i Joan II de Castella, junt el seu oncle i tutor Ferran d'Antequera de la dinastia castellana dels Trastamara) isqué elegit Ferran d'Antequera:

"S'havia establert per davant que l'elegit havia de tenir almenys sis vots, i sis en va tenir l'infant de Castella; que havia de tenir-ne almenys un de cada terna, i va tenir els tres vots aragonesos, dos de valencians -els germans Vicent i Bonifaci Ferrer- i malgrat tot només 1 de català: Bernat de Gualbes. St. Vicent Ferrer que no havia cercat sinó el que ell creia el bé de l'Església, sembla haver estat el principal propugnador de la candidatura de l'infant castellà, en les reunions dels compromissaris (...) El Comte d'Urgell, considerant-se injustament desposseït, va aixecar-se en armes; però assetjat a Balaguer per Ferran d'Antequera, va haver de rendir-se després d'una heròica resistència (1413). Va ésser dut a Castella, i més tard a Xàtiva, on va morir empresonat (1433)" (Soldevila, 1974)

Com a conseqüència de tots aquests esdeveniments, el segle XVI va ser un mal moment per a la llengua pertot arreu. A l'Aragó es va consolidar el procés de substitució de l'aragonés pel castellà que ja s'havia encetat el segle anterior. Actualment, l'aragonés només perviu a les comarques més pròximes al Pirineu, d'Osca i Barbastre cap amunt, mentre que al sud d'a-

questa línia es parla una varietat del castellà amb un substrat d'aragonés més o menys marcat. Al Principat de Catalunya i als regnes de València i Mallorca, la llengua literària es trobava cada vegada en una situació més mediocre: " La llengua dels valencians atenyé molta glòria en l'organització política medieval, però no encaixà pas en la renaixentista (...) Els castellans i els francesos disposaren d'uns gramàtics amb ambiciosa consciència nacionalista, que renovaren els seus idiomes amb un fecund afany de naturalitat i selecció (...) Però els lletraferits de València i Barcelona, el que feren fou canviar d'idioma en comptes d'adaptar-ne l'autòcton a la nova expressió literària" (Sanchis Guarner, 1967, p. 159 a 162).

A l'altre costat dels Pirineus, les coses tampoc anaven millor. La promulgació en 1539 de l'edict de Villers-Cotterêts ordenant l'ús del francès en tots els actes judicials va posar punt i final a l'occità com a llengua administrativa. Només es varen salvar -momentàniament- la Gascunya pirinenca i el Rosselló, que formaven part del Regne de Navarra i de la Corona d'Aragó respectivament.

Paradoxalment, el segle XVI va representar una fugaç renaixença de l'occitanitat, basada en l'esplendor de la burgesia tolosana i la gran revifalla popular que suposà l'hugonotisme, donant de retruc un impuls a la llengua. Foren en aquell moment raons de tipus polític les que evitaren que es produïra un contacte ben lligat entre catalans i occitans. I és que els occitans de l'època foren presentats a este costat dels Pirineus com a bandits, contrabandistes i protestants temuts, contra els quals la catòlica consciència volgué sempre reaccionar.

En quedar la nostra llengua marginada dels nivells literaris elevats, apareix un sentiment de culpabilitat pertot arreu. Així s'expressava l'editor valencià Onofre Almudèver en 1561:

"Si no fósseu ingrats a la llet que haveu mamat i a la pàtria on sou nats, no dormiríeu ab tan gran descuit, ans, uberts los ulls de la consideració, veuríeu que se us van perdent les perles i margarites que, ab contínues vigílies, los vostres passats adquiriren, i après les vos deixaren... Per on vos exhorte, amoneste i tan quan puc encarregue, que torneu sobre vosaltres i respongau per la vostra honra, en no deixar perdre les obres de tan célebres autors, sinó que renovant-les, mostreu a les nacions estranyes, la capacitat de les persones, la facúndia de la llengua i les coses altes que en ella estan escrites."

En termes molt semblants i més o menys per la mateixa època s'expressava el gascó Pèir de Garròs:

"O praubè liatge a abusat,
digne d'èste despaisat b,
qui leishas per ingratitud
la lenga de la noiritud...
...E non hès c compte de l'ajuda
au país naturau deguda.
Aquò b'es, a plan tot pensar d,
son país mau recompensar.
Mès de ma part, jo 'us asseguri
e religiosament vos juri
que jo escriurèi dab veheméncia,
no'm cararèi e, n'aurèi paciéncia
d'aquí a que siam tots acordats
e d'una conspiracion bandats,
per l'onor deu país sosténguer
e per sa dignitat manténguer."

a=pobré llinatge; b=desterrat, fet fora del país; c=fas; d=tot ben pensat; e=callaré

Aquests dos textos ens mostren un estadi de la llengua ja molt pròxim a l'actual. Els dos són de la mateixa època aproximadament, i són una bona mostra de com era la llengua a la fi d'un període transitori comprés entre els segles XIV i XVI i que suposà tota una sèrie de capgiraments lingüístics que donaren com a resultat una llengua prou semblant a l'actual. Cal dir que es tracta de textos escrits en dues varietats que han evolucionat molt més respecte a la llengua clàssica que no el llenguadocià (occità central). Com es pot veure, l'encetament de l'edat moderna va afectar la nostra llengua en tots els aspectes.

Però a l'edat moderna també es va començar a fargar l'estructura que tenim avui del món en molts altres aspectes: el trencament amb l'escolàstica medieval i l'inici de la nova ciència moderna de la mà de Copèrnic, Kepler, Galileo, Newton...; els grans descobriments geogràfics, que ens varen donar una visió global del Planeta... i, de retruc, varen permetre als estats europeus d'ampliar enormement les seues possessions. Era l'època dels monarques absolutistes, on havia d'anar aparellat un monarca, un imperi, una espasa, amb la qual cosa tot girava entorn a la cort reial. La resta dels territoris sota el domini del rei eren "de províncies", i més encara si la cultura i la llengua que posseïen era diferent de la llengua oficial de la cort. Amb aquest fi, Castella no dubtarà a canviar el seu nom pel d'Espanya (i de resultes el de la seua llengua, passant el castellà a dir-se espanyol) per tal d'aconseguir el control absolut de tots els territoris que componen la Península Ibèrica. És en aqueixa mateixa època quan la cort del rei es transllada a Madrid, ciutat situada al centre de la Península, i així erigir-se en centre polític i cultural de tots els territoris peninsulars (els quals només comparteixen aqueixa característica geogràfica, i no com se'ns ha volgut fer veure "una unidad de destino en lo universal"). Un clar exponent el podem

trobar en el Conde-Duque de Olivares que aconsellava així a Felip III (IV de Castella): "Trabaje y piense ... por reducir estos reynos de que se compone España al estilo i leyes de Castilla sin ninguna diferencia". Per a d'això recomanava provocar "un tumulto popular grande", excusa perfecta per a introduir un exèrcit en el territori que es desitjava sotmetre i per dret de conquesta "asentar y disponer las leyes de Castilla". En el cas de Catalunya, fou la guerra dels 30 anys entre les cases d'Àustria i França el motiu d'assentar durant catorze anys un exèrcit reial al Principat, amb els corresponents allotjaments i abusos dels soldats. Quan caigué la plaça forta de Salses, els catalans bastiren un exèrcit d'uns vint-i-cinc mil homes i varen reconquerir-la de nou. Això era motiu més que suficient per a que es retirara l'exèrcit castellà que suposava una enorme càrrega per a Catalunya, però el Comte-Duc no ho va acceptar. Mentretant els soldats seguien amb els abusos: robatoris, homicidis, violacions... que varen provocar un alçament popular (Guerra dels Segadors). En aquells moments Catalunya es va aliar amb França, però, malgrat tot, va perdre la guerra.

Les condicions de la rendició catalana varen ser pactades durant la capitulació de Barcelona, i li permeteren conservar els seus privilegis i les seues institucions durant més de mig segle, però va portar com a conseqüència que les actuals comarques del Rosselló, Conflent, Vallespir i Alta Cerdanya passaren a França (Tractat dels Pirineus, 1659). Evidentment, intreressava crear una barrera pirinenca infranquejable, i així refermar la idea de Península Ibèrica = España, i al mateix temps esborrar també qualsevol intent de reviscolar la unitat que hi havia entre els dos costats del Pirineu. Bona prova que avui encara existeix aqueixa unitat és l'enorme quantitat de característiques que comparteixen l'aragonés i el gascó, o que la divisòria entre català occidental i

oriental travesse a l'altra banda de la Serralada Pirinenca i amb total coincidència geogràfica es transforme en divisòria entre gascó i llenguadocià.

Les hostilitats entre aquestes dues dinasties europees es reproduïren novament amb la mort del rei d'Espanya Carles II. La guerra de successió de 1705 fou un conflicte de caràcter internacional, que va portar conseqüències desastroses per a la Corona d'Aragó: vàrem perdre totes les nostres institucions i lleis per haver-nos posat del costat de l'Arxiduc Carles d'Àustria, que era qui garantia la continuïtat dels Furs. La desfeta dels valencians a la Batalla d'Almansa, que encara es manté tímidament en el record popular "Quan el mal ve d'Almansa a tots alcança", va suposar l'entrada a les nostres terres de l'absolutisme borbònic: "Sens Murèth e Corbeil, França auriá pas fargat lo modèl borbonian, que passèt puèi a Espanha" (Lafont, 1996 recollit en "El Somni d'Occitània").

Al nord dels Pirineus, la revolució de 1789 va suposar una major destrucció de la cultura occitana, perquè els revolucionaris consideraven que totes aquelles llengües que es parlaven a França i que eren diferents del francès eren deixalles del passat feudal. La seua visió de l'home era racionalista i universalista, i, per tant, no eren partidaris d'una pluralitat de llengües al si d'un mateix estat; fou Barrère qui va afirmar en un dels seus discursos:

"Hem revolucionat el govern, els costums, el pensament; revolucionem també la llengua: el federalisme i la superstició parlen baix bretó, l'emigració i l'odi a la República parlen alemany. La contrarevolució parla italià, el fanatisme parla basc."

Però malgrat tot, la revolució es va veure necessitada de guanyar nous adeptes mitjançant la traducció d'escrits al "patois". Les coses tampoc eren molt diferents al sud dels Pirineus; en

1738 les classes populars no entenien cap altra llengua que el valencià:

"Molts papers hi ha en esta plaça
i són tots molt retumbants;
mes, no sé si els llauradors
lo que ells diuen, entendran.
Esta és la causa per què
escric jo hui valencià."

Al segle passat, el Felibritge va marcar un punt d'inflexió històric en la llengua occitana. Per primer cop després de segles, l'occità eixia de l'anonimat i tornava a ser una llengua amb la que es podien escriure tota mena de gèneres literaris. Tot el moviment va girar en torn a la figura de Frederic Mistral (premi Nobel de literatura el 1905). Ara bé, el Felibritge va patir de dues mancances greus. La primera era de caire lingüístic, perquè el model de llengua utilitzat es basava en un únic dialecte, el provençal rodanenc, i, a més, l'escrivien en una grafia summament acostada al francès. Això va suposar greus problemes per a altres escriptors occitans que no eren provençals, perquè els resultava molt difícil adaptar-se a aquell model de llengua tan tancat. La segona era de caire polític, perquè els Felibres es definien ells mateixos com apolítics (i definir-se així ja és una afirmació de tipus polític). Això va fer que el Felibritge mai fóra un moviment reivindicatiu front a la política de París i Madrid; simplement era un moviment cultural que mai no passà de ser "regionalista". Al sud dels Pirineus, el Felibritge també es va escampar, i tingué repercussions sobre els nous escriptors de la Renaixença. Foren sobretot els escriptors valencians tals com Llorente, Querol, Ferrer i Bigné els que se sentiren més a prop dels provençals que

no els catalans. Realment adolien del mateix problema que els de l'altre costat dels Pirineus:

"Alarmats per caràcter polític que prenia el catalanisme, els ratpenatistes giraren l'esquena a Barcelona, i les grans figures literàries catalanes de la generació de l'Exposició de Barcelona de 1887 no tingueren a València el ressò que mereixien." (Sanchis Guarner, op. cit., p. 180).

Al segle passat regnava el caos en quant a l'ortografia a utilitzar per a la codificació de la llengua. Als dos costats del Pirineu hi havia defensors de la utilització de la llengua tal i com l'escriuen els nostres clàssics, la qual cosa suposava un divorç molt gran entre la llengua real i la llengua escrita; però també estaven els qui abogaven per una llengua tal i com es parlava en aquell moment, incloent-hi tots els castellanismes i francesismes que havien anat penetrant amb el pas dels segles -l'ortografia mistralenca per exemple, no estava gaire lluny d'aquest punt de vista-. L'obra de Pompeu Fabra va ser decisiva perquè englobava aquestes dues postures enfrontades, donant-li a la llengua catalana una ortografia moderna, però al mateix temps respectuosa amb els clàssics, evitant els castellanismes, i a més a més congruent amb les solucions adoptades per la resta de llengües romàniques que ja comptaven amb una codificació oficial. Fabra, aprofitant el bon moment polític que gaudia el Principat de Catalunya als anys trenta d'aquest segle adoptà una actitud de trencament amb els territoris de l'altre costat dels Pirineus -exceptuant-ne la Catalunya Nord-, perquè pensava que en aquells moments l'imperialisme de l'estat francès haguera estat una càrrega molt forta per a la vertebració política de Catalunya; el seu punt de vista era que eliminant el problema d'Occitània, els problemes dels catalans, valencians i de la gent de les Illes es vorien resolts. La història ha demostrat que la realitat no era tal i com ell suposava. Ja el

1938 el Ministeri de Governació franquista promulgava una ordre que prohibia a tot l'estat l'ús públic dels idiomes i dialectes diferents de l'espanyol, amb la qual cosa varen tombar molts dels avanços aconseguits. Quaranta anys de franquisme s'encarregaren d'esborrar molts projectes, o si més no guardar-los per a altres temps millors.

L'obra de Pompeu Fabra era un primer intent d'unificació dialectal, perquè gramaticalment estava més a prop del català oriental, però s'acostava molt a la fonètica del català occidental. Per contra s'allunyava excessivament dels parlars de l'altre costat dels Pirineus, cosa no gens estranya, perquè ell mai no va estar gaire interessat en refer els lligams històrics entre els dos costats de la Serralada Pirinenca. Afortunadament, a l'altre costat del Pirineu les coses semblaven estar més clares; en 1935 Loïs Alibèrt publica la "Gramatica occitana segon los parlars lengadocians", que conciliava l'ortografia de Mistral, la de Perbòsc-Estieu, i la de Pompeu Fabra, tot i rebutjant dígrafs com ll, ny, ix, tx, ig i substituint-los pels dígrafs pròpiament occitans: lh,nh, is, ch, g. La tasca dels lingüistes occitans va prosseguir, i ells mai no han oblidat la unitat cultural i lingüística que abraça els dos costats del Pirineu i s'estén al llarg de tot el Mediterrani nord-occidental. Ara, a les portes del segle XXI, el treball conjunt de totes les parts serà l'única manera de recuperar la dignitat i de poder ocupar en Europa la posició que ens mereixem.

Mirant-ho des d'un punt de vista retrospectiu, on estaríem si Jaume I, St. Vicent Ferrer o Frederic Mistral -per citar-ne uns quants- hagueren actuat d'una manera totalment distinta? La història d'Europa hauria estat radicalment diferent, i potser hauria tractat amb millors maneres la nostra llengua i la nostra cultura, perquè els grans beneficiats han estat Castella (àlies España) i França, que han sigut els que s'han repartit el pastís. Els hem

seguit el joc? Només ens queda el consol de pensar que *errare humanum est*.

BIBLIOGRAFIA

- La Llengua Occitana*. Pèire Bec. Paris, 1973. Presses Universitaires de France / Barcelona, 1977. Edicions 62.
- La Llengua dels valencians*. Manuel Sanchis Guarner. València, 1967. Ed. Lavínia.
- Aproximació a la Història de la Llengua Catalana*. Manuel Sanchis Guarner, Barcelona 1980, Ed. Salvat.
- El Somni d'Occitània*. Diversos autors. Barcelona, 1996. Nadala del '96 de la Fundació Jaume I.
- Resum d'història dels Països Catalans*. Ferran Soldevila. Edició ampliada a cura de Miquel Coll i Alentorn. Barcelona, 1974. Ed. Barcino.
- Els catalans i l'Occitanisme*. Recull de textos aplegats per J.V.S. Barcelona, 1964. Edicions d'Aportació Catalana.
- La València Occitana*. Lluís Fornés. València, 1995. Editat per l'Ajuntament de València.
- El català a través dels temps*. Lluís López del Castillo. Barcelona, 1989. La Llar del Llibre.